

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลทางสังคม และเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดูแลทันตสุขภาพของประชาชนในชนบท โดยพิจารณาตัวแปรทางคานสังคม และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับหัวหน้าครอบครัวเป็นสำคัญ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ส่วนตัวแปรตามที่น่าสนใจ คือ พฤติกรรมการดูแลทันตสุขภาพของหัวหน้าครอบครัว อันได้แก่ พฤติกรรมในเรื่องของสภาพทันตสุขภาพโดยทั่วไปที่รู้สึกด้วยตนเอง ตามความคิดเห็นและประสบการณ์ของประชากรตัวอย่าง พฤติกรรมในเรื่องความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่ และความสำคัญของทันตสุขภาพ การปฏิบัติรักษาทันตสุขภาพ ของประชากรตัวอย่าง และพฤติกรรมการทันตสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการรับบริการทันตกรรม บริเวณที่ทำการศึกษา คือ ชนบทแห่งหนึ่งในจังหวัดภาคใต้ สำหรับประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ครั้งนี้ ได้แก่ หัวหน้าครอบครัว หรือตัวแทนของหัวหน้าครอบครัวในเขตชนบทที่ทำการศึกษา โดยใช้ครอบครัวเป็นหน่วยในการสุ่ม ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) และแบบกำหนดโควตา Quota Sampling โดยการสัมภาษณ์ หัวหน้าครอบครัวตามแบบสอบถามที่คณะวิจัยสร้างขึ้น จนครบจำนวนตัวอย่างที่กำหนด 320 ครอบครัว ดังนั้น ประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ จึงมีทั้งหมด 320 ราย

การวิเคราะห์ข้อมูลได้แบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการพรรณา ลักษณะข้อมูลทั่วไป ของประชากรตัวอย่าง ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่างตัวแปรคานสังคม และเศรษฐกิจของหัวหน้าครอบครัว กับตัวแปรตาม คือ พฤติกรรมการดูแลทันตสุขภาพของประชากรตัวอย่างในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วโดยใช้สถิติไคสแคว (Chi-square test) เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตาม

5.1 สรุปผลการวิจัย

ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น อาชีพส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก มีรายได้เฉลี่ยต่อปีไม่มากนัก

พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของประชากรตัวอย่าง ในส่วนสภาพทัศนสุขภาพโดยทั่วไปของประชากรตัวอย่างในเรื่องความวิตกกังวลเกี่ยวกับทัศนสุขภาพของตัวเองส่วนมากยังคิดว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ยังไม่ควมถึงร้อยละ 42.2 ส่วนที่ยังไม่แน่ใจในสุขภาพ ในช่องปากของตัวเองว่าดี หรือไม่ควมถึงร้อยละ 34.7 และส่วนที่คิดว่าทัศนสุขภาพของตัวเองอยู่ในเกณฑ์มีเพียงร้อยละ 23.1 ส่วนมากประชากรตัวอย่างเคยเป็นโรคฟัน แต่ยังไม่เคยถึงกับ จำเป็นต้องหยุดทำงานที่หาอยู่ ประชากรตัวอย่างแทบทุกคนเคยมีเลือดออกตามไรฟัน แต่ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีประสบการณ์ในการถอน หรืออุดฟัน

ในเรื่องความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่และความสำคัญของฟัน ประชากรตัวอย่างส่วนมากยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่ และความสำคัญของฟันอย่างถูกต้องทั้งหมด ยังมีประชากรบางส่วนที่ยังมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่ และความสำคัญของฟันที่ยังไม่ถูกต้อง

เกี่ยวกับพฤติกรรมการปฏิบัติดูแลสุขภาพของประชากรตัวอย่าง พบว่า ประชากรตัวอย่างมีพฤติกรรมปฏิบัติการรักษาทัศนสุขภาพของฟันที่ง่ายที่สุด คือ การแปรงฟัน นั้น ใ้ทำอย่างถูกต้องมีเพียงร้อยละ 18.8 เท่านั้น มีร้อยละ 73.1 ที่ยังไม่แปรงฟันได้ ไม่ถูกต้อง ส่วนจำนวนครั้งของการแปรงฟันประชากรตัวอย่างยังนิยมแปรงฟันวันละ 2 ครั้งแต่ระยะเวลาเปลี่ยนแปรงสีฟันนั้นไม่แน่นอนแล้วแต่แปรงสีฟันเสียรูปเมื่อไร จึงจะทำการเปลี่ยนแปรงสีฟันใหม่ ในเรื่องของการรักษาความสะอาดฟันเมื่อมีอาการผิปกติ พบว่า ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่ยังนิยมซื้อยาแก้ปวดมารับประทานเอง และรองลงมา คือ ไม่รักษา ปล่อยให้อาการผิปกตินั้นหายไปเอง

พฤติกรรมด้านทัศนศึกษาในการมารับบริการทันตกรรม พบว่า มีประชากร ตัวอย่างร้อยละ 65.9 ที่ไม่ต้องการมารับบริการจากสถานบริการทันตกรรมซึ่งสอดคล้องกับ จำนวนครั้งของการเคยมารับการตรวจฟัน พบว่า มีร้อยละ 89.7 ของประชากรตัวอย่าง ที่ไม่เคยมาตรวจฟันเลยใน 1 ปี แต่ประชากรตัวอย่างยังมีความรู้สึกว่าการมาตรวจฟันนั้น เป็นสิ่งจำเป็น มีร้อยละ 85.6 ส่วนสาเหตุที่คิดว่าจำเป็นต้องมาตรวจ หรือ รับบริการจาก สถานบริการทันตกรรม คือ เมื่อมีอาการผิดปกติในช่องปากอย่างรุนแรง

ส่วนในเรื่องของอัตราค่าบริการของสถานบริการทันตกรรมนั้น พบว่า ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสทราบราคาบริการที่ต้องได้รับ เป็นส่วนใหญ่ถึงแม้จะขาดความรอบรู้ในเรื่องของอัตราค่าบริการ ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่ก็ยังมีความนิยม ไปใช้บริการ จากสถานบริการทันตกรรมจากโรงพยาบาลรัฐบาลเป็นส่วนมาก

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจ และ สังคม โดย ใช้การศึกษา อาชีพ และรายได้เป็นดัชนีชี้วัด กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ โดยแบ่ง พฤติกรรมการดูแลสุขภาพออกเป็นพฤติกรรมด้านสภาพทัศนศึกษา โดยทั่วไปที่รู้สึกด้วย ตนเองตามความนึกเห็น และประสบการณ์ พฤติกรรมในด้านความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับ ธรรมชาติ หน้าที่ และความสำคัญของฟัน พฤติกรรมด้านการปฏิบัติรักษาทัศนศึกษา และ พฤติกรรมด้านทัศนศึกษา เกี่ยวกับการรับบริการทันตกรรม เมื่อทดสอบความสัมพันธ์ทางสถิติ แล้ว สรุปได้ดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพสังคม และเศรษฐกิจ กับ พฤติกรรมด้านทัศนศึกษา โดยทั่วไปที่รู้สึกด้วยตนเองตามความนึกเห็น และประสบการณ์ พบว่า การศึกษามี ความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เกี่ยวกับประสบการณ์เคย/ไม่เคยถอนฟันประสบการณ์ เคย/ไม่เคยได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพทัศนศึกษา และประสบการณ์ที่มีอาการรู้สึก ผิดปกติ ในช่องฟัน กล่าวคือ ประชากรตัวอย่างที่มีการศึกษาต่างกันจะมีพฤติกรรมดังกล่าว แตกต่าง กัน กล่าวคือ ประชากรตัวอย่างที่มีการศึกษาสูงกว่าจะมีประสบการณ์ ในการเคยถอนฟัน และการได้รับความรู้ในการดูแลสุขภาพมากกว่าประชากรที่มีการศึกษาน้อยกว่า แต่เคยมี

อาการที่รู้สึกผิดปกติในช่องปากน้อยกว่าประชากรตัวอย่างที่มีการศึกษา คำกล่าวแสดงให้เห็นว่า การศึกษามีอิทธิพลในเรื่องพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ ของประชากรตัวอย่างในบางเรื่อง

ส่วนอาชีพ พบว่า อาชีพมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เกี่ยวกับเรื่อง ประสิทธิภาพเค/ไม่เคมีเลือดออกตามไร้น และอาการที่รู้สึกผิดปกติในช่องปาก กล่าวคือ ประชากรตัวอย่างที่มีอาชีพแตกต่างกันจะมีประสิทธิภาพการมีเลือดออกตามไร้น และอาการที่รู้สึกผิดปกติในช่องปากแตกต่างกันไป

ในเรื่องของรายได้กลับ พบว่า รายได้มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติ กับประสิทธิภาพเค/ไม่เคมีเลือดออกตามไร้น และอาการที่รู้สึกผิดปกติ ในช่องปาก เช่นเดียวกับอาชีพโดยมีทิศทางความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกัน

ในความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพสังคม และเศรษฐกิจ กับพฤติกรรมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่ และความสำคัญของฟัน พบว่า การศึกษามีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องจำนวนซุดของฟัน ตามธรรมชาติชื่อของฟันตามธรรมชาติแต่ละซุด หน้าที่และความสำคัญของฟันน้ำนม และฟันแท้ และจำนวนซี่ของฟันแท้ กล่าวได้ว่า ประชากรตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาต่างกัน จะมีความรู้ ความเข้าใจดังกล่าวนี้แตกต่างกัน แต่จะมีความรู้ไม่แตกต่างกันในเรื่องอายุ เมื่อฟันน้ำนมขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวนซี่ของฟันน้ำนม อายุเมื่อฟันแท้ขึ้นเป็นครั้งแรก และจำนวนซี่เมื่อฟันแท้ขึ้นเป็นครั้งแรก กล่าวได้ว่า การศึกษามีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่และความสำคัญของฟันส่วนหนึ่ง ในเรื่องอาชีพ พบว่า อาชีพมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับพฤติกรรมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่และความสำคัญของฟันในกานความรู้ ความเข้าใจ ชื่อของฟันตามธรรมชาติ ในแต่ละซุด และจำนวนซี่ของฟันแท้ กล่าวได้ว่า อาชีพมีอิทธิพลกับเรื่องพฤติกรรมความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติ หน้าที่ และความสำคัญของฟัน ส่วนหนึ่งของประชากรตัวอย่าง ส่วนในเรื่อง

รายได้ พบว่า รายได้ไม่มีความสำคัญอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับ พฤติกรรมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ ทหารที่ และความสำคัญของพัน

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางค่านิยม และเศรษฐกิจกับ พฤติกรรม การปฏิบัติรักษาความสะอาดพัน พบว่า การศึกษา และอาชีพ มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความถูกต้อง/ไม่ถูกต้องของการแปรงพันในปัจจุบัน และระยะเวลา การเปลี่ยนแปรงสีพัน กล่าวคือว่า การศึกษา และอาชีพ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมปฏิบัติ รักษาความสะอาดพันส่วนหนึ่ง แต่ในเรื่องของรายได้ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติ กับพฤติกรรมปฏิบัติรักษาความสะอาดพัน

ในการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางสังคม และเศรษฐกิจ กับพฤติกรรมทางค่านิยมทัศนคติเกี่ยวกับการมารับบริการทันตกรรม พบว่า การศึกษา และอาชีพมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับพฤติกรรมทางค่านิยมการมารับบริการทันตกรรม ในเรื่องของ การมีเหตุผลในการมารับบริการทันตกรรม นอกจากนี้ อาชีพยังมีความสัมพันธ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับความต้องการมาตรวจฟันเป็นประจำ กล่าวคือ ประชากรตัวอย่าง ที่มีอาชีพแตกต่างกัน จะมีความต้องการมาตรวจฟันเป็นประจำแตกต่างกันไป ส่วนในเรื่องของรายได้ พบว่า รายได้ไม่มีความสัมพันธ์ทางสถิติกับพฤติกรรมการมารับบริการทันตกรรม ในเรื่องจำนวนครั้งของการมาตรวจฟัน และความนิยมในการเลือกใช้สถานบริการ กล่าวคือ ประชากรตัวอย่างที่มีรายได้สูงจะมารับบริการการตรวจฟันบ่อยครั้งกว่าประชากร ตัวอย่างที่มีรายได้น้อย แต่ประชากรตัวอย่างที่มีรายได้น้อยมีความนิยมในการเลือกใช้บริการ ทันตกรรมจากสถานบริการทันตกรรมจากโรงพยาบาลรัฐบาลมากกว่าประชากรตัวอย่างที่มีระดับ รายได้สูงกว่า

5.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

เนื่องจากการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยสำรวจความคิดเห็น ประสบการณ์ เกี่ยวกับ พฤติกรรมทางด้านทัศนสุขภาพของประชากรในชนบท โดยอาศัยการสัมภาษณ์ การสังเกต จากแบบสอบถามที่ใช้เป็นเครื่องมือ ทำให้ได้พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะทัศนสุขภาพของประชากร ตัวอย่างออกมา ดังนั้น ข้อมูลส่วนนี้จึงเปรียบเสมือนภาพสะท้อนส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ๑) เกี่ยวข้องไต่ทราบถึงข้อเท็จจริงในทัศนสุขภาพอนามัยของชาวชนบท โดยเน้นหนัก พฤติกรรม ในด้านการปฏิบัติมากกว่าการบำบัดรักษา ซึ่งผลงานนี้คงพอที่จะใช้เป็นแนวทางที่ผู้บริหารงาน สาธารณสุขของประเทศอาจนำไปเป็นประโยชน์โดยใช้เป็นแนวทางในการพิจารณา เพื่อปรับปรุงทางด้านทัศนสุขภาพให้แก่ประชาชนชนบท ซึ่งถือเป็นประชากรส่วนใหญ่ ของประเทศไทย ซึ่งแนวทางข้อเสนอแนะมีดังนี้คือ

5.2.1 ค่านิยมบุคลากร ในระดั้มหาภาครัฐบาล ควรมุ่งขยายบริการทัศนกรรม โดยกระจายทัศนบุคลากร ในแหล่งชุมชนที่สำคัญ ๆ อย่างทั่วถึง ไม่ควรให้กระจุกอยู่เฉพาะ ในเขตเมือง หรือจังหวัดใหญ่ ๆ เท่านั้น ตามที่องค์การอนามัยโลกได้คำนวณออกมาว่า สำหรับประเทศไทยที่เป็นประเทศกำลังพัฒนา ควรมีอัตราส่วนที่พอเหมาะของทัศนแพทย์ : ประชากร 1 : 5,000 (อาวุธ แสงหลา, 2519 : 249) แต่ปรากฏว่า ปัจจุบันในภาคต่าง ๆ มีอัตราส่วนทัศนแพทย์ : ประชากรดังนี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1 : 4, 405 ภาค กลาง 1 : 31,631 ภาคเหนือ 1 : 41,405 ภาคใต้ 1 : 55318 และกรุงเทพมหานคร 1 : 4,098 (ทัศนแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทย, 2529) มีเพียงกรุงเทพมหานคร เท่านั้นที่จะมีอัตราส่วนเป็นมาตรฐานเกี่ยวกับ WHO ซึ่งโดยสภาพความเป็นจริง บุคลากร เหล่านี้ จะให้บริการเฉพาะในเขตที่เจริญ หรือ ชุมชนใหญ่ ๆ เป็นส่วนมาก และเป็นส่วน น้อย หรือแทบจะไม่มีเลยที่จะมีบุคคลเหล่านี้ไปให้บริการในชนบท ดังนั้นความเป็นไปได้ที่จะ ทำและทำได้ โดยที่รัฐบาลควรหันมาเร่งผลิตทัศนอนามัย (โดยใช้คนในท้องถิ่น) และกระจายสถานทัศนพยาบาลเพิ่มขึ้นในแต่ละภาค โดยกำหนดขอบเขต หน้าที่ ความรับผิดชอบ

ไว้ให้ชัดเจน เพราะบุคคลเหล่านี้ มีความพร้อมในความเป็นอยู่ การให้บริการประชากรในชนบทได้ดีกว่าทันตแพทย์ส่วนใหญ่ ส่วนในระดับจุลภาคควรหาแนวทางให้ประชาชนในชนบทมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น (people's increasing role) โดยเฉพาะในเรื่องของทันตสาธารณสุข โดยกระตุ้นสอนให้บุคคลที่เกี่ยวข้อง หรือที่มีอยู่แล้ว เช่น อสม/ผสส. เรียนรู้การตรวจสุขภาพฟันอย่างง่าย การให้คำแนะนำที่ถูกต้องในการดูแลทันตสุขภาพ ระบบการส่งต่อแบบง่าย ๆ โดยใช้สื่อที่มีอยู่แล้วในชุมชน หรืออาจใช้คนในชุมชนนั้น เป็นสื่อที่ดีที่สุด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนในชนบทได้รู้จักป้องกันรักษาสุขภาพฟัน ในเบื้องต้นก่อน

5.2.2 ระบบการให้บริการสุขภาพอนามัย (Health Services) ผลจากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ประชากรในชนบทส่วนใหญ่ยังนิยมการใช้บริการทันตกรรมของรัฐบาล โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรที่ร้อยละ ๖๖.๖๖ จึงเป็นที่เห็นได้ชัดแล้วว่า บริการทันตสุขภาพอนามัยรวมทั้งทันตกรรมของรัฐ เป็นที่พึ่ง หรือหลักให้กับประชากรในชนบทได้ เป็นอย่างดี ดังนั้น รัฐบาลจึงควรมุ่งกลไกในการจัดบริการทันตกรรมให้กว้างขวางขึ้น ไม่ควรให้ออกชนมาใช้กลไกค่าเงินการแข่งขัน ซึ่งจะทำให้ประชาชนที่ไม่มีความสามารถ ในการซื้อบริการนั้นได้ จึงเกิดพฤติกรรมการละเลยดูแลสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อย ปล่อยให้หายเอง โดยไม่รักษา หรือปล่อยให้มีอาการรุนแรงแล้วจึงแสวงหาแหล่งบริการ รักษาพยาบาล เมื่อพิจารณาแล้ว ผลที่ได้ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่ประชาชนชาวชนบทต้องมาเสียไปดังนั้นถ้าเป็นไปได้ การจัดระบบบริการทันตกรรมควรเป็นการจัดให้เปล่า เนื่องจาก การให้บริการส่วนหนึ่งของสาธารณะ ถือว่า เป็นสินค้าที่ไร้ค่า (free goods) โดยถือเป็นการประกันสุขภาพของประชาชนชนบทด้วย

5.2.3 ค่านโยบาย ควรมีการกำหนดนโยบายค่านันทนศาสตร์และสุขภาพ ทั้งในระดับมหภาค (กระทรวงสาธารณสุข) และระดับจุลภาค (แผนทัศนศาสตร์และสุขภาพ ระดับตำบล และหมู่บ้าน) ไว้อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ กลุ่มประชากรเป้าหมาย กิจกรรมที่ต้องกระทำ บุคลากรในการรับผิดชอบ และ การประเมินผล เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมค่านันทนศาสตร์และสุขภาพ เป็นไปอย่างค่องเนื่อง และทำให้ประชาชนในชนบทมีส่วนร่วม เห็นในบทบาทและภาวะทัศนสุขภาพของตัวเองได้ดียิ่งขึ้น เรียนรู้ในการป้องกัน รักษาทัศนสุขภาพตนเองได้อย่างถูกต้อง เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น

5.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

5.3.1 เนื่องจากการวิจัยนี้มีข้อจำกัดบางประการในเรื่องของ งบประมาณ ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปจึงควรเพิ่มพหุกิจกรรมทางทัศนสุขภาพของประชากรกลุ่มตัวอย่าง เพียงในด้านการความคิดเห็น หรือจากประสบการณ์เท่านั้น แต่ในสภาพความเป็นจริงพหุกิจกรรมทางทัศนสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยนั้น ควรมีข้อมูลจากการวินิจฉัย ของทันตแพทย์ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องของทางค่านันทนศาสตร์และสุขภาพรวมด้วย จึงจะทำให้ข้อมูลนั้นสมบูรณ์ครบถ้วนทั้งนี้ในการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรทำการวิจัยแบบการทดลองรวมด้วย

5.3.2 เรื่องพหุกิจกรรมทัศนสุขภาพ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ประชาชนแทบทุกคน แต่การวิจัยครั้งนี้ทำเฉพาะในเขตชนบทแห่งหนึ่งในภาคใต้เท่านั้นจึงอาจไม่ใช่ตัวแทนของประชากรทั้งหมดที่มีพหุกิจกรรมทางทัศนสุขภาพทั้งที่กล่าวมา ดังนั้น ดังนั้นถ้าเป็นไปได้ในการวิจัยครั้งต่อไป อาจจะเพิ่มตัวอย่างในการวิจัยโดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง ทุก ภาคในประเทศ

5.3.3 การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยสำรวจเฉพาะความคิดเห็นของ ผู้ใช้บริการทางคานทันตกรรมเท่านั้น ถ้าเป็นไปได้ ควรศึกษาข้อมูลเปรียบเทียบกับ ผู้ให้บริการทางคานทันตกรรมด้วย จะทำให้เห็นภาพรวมในเรื่องพฤติกรรมทัศนสัภาพของประชากร ชัดเจนยิ่งขึ้น และเห็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขระบบการให้บริการทัศนสัภาพโดยตรงกับ ปัญหาที่ข้องการทั้งของผู้ใช้บริการ และผู้ให้บริการ ซึ่งจะทำให้รัฐบาลสามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น
ไครบวงจร